

Тренінг для педагогічних працівників по роботі з дітьми з девіантною поведінкою «Ми хочемо щоб нас любили»

Третиннікова Людмила Андріївна,
методист Чернігівського обласного
центру практичної психології і
соціальної роботи

Організація роботи з дітьми схильними до девіантної поведінки та дітьми, сім'ї яких опинилися в складних життєвих обставинах залишаються провідними питаннями для системи освіти України.

Постійна актуальність психологічної просвіти та розвитку соціально-педагогічної компетентності педагогів обумовлюється: динамічністю системи освіти та педагогічної науки; необхідністю оволодінням педагогами знаннями з вікової психології та вікових соціальних компетенцій учнів, як запоруки успішної соціалізації та розвитку дитини, для підтримки у неї позитивних змін; необхідністю психологічної підтримки педагогів зокрема з метою попередження професійного деформування та емоційного вигорання. Подолання специфічних соціально-психологічних проблем у шкільному середовищі не можливе без участі компетентного педагога, здатного до ефективної взаємодії тому систематичне проведення просвітницьких заходів для вчителів і стає одним із першочергових завдань працівника психологічної служби.

На допомогу педагогічним працівникам у здійсненні профілактичної роботи прийшли працівники психологічної служби для яких здійснення профілактичної роботи, формування соціально-прийнятних форм поведінки молоді є прямими професійними обов'язками.

На сучасному етапі розвитку освіти в профілактичній діяльності широко застосовуються інноваційні методики в профілактичній роботі й одним із цих методів є тренінг та заняття з елементами тренінгу. Тренінг є одним із найефективнішим методом профілактичної роботи з молоддю, в ході його проведення учасники не лише отримують нову інформацію, а й формують нові

вміння та переконання. Оскільки тренінг є новою формою профілактичної роботи то підготовка до його проведення потребує від педагога нових вмінь.

Пропонуємо для просвітницької роботи соціального педагога з педагогічними працівниками тренінг щодо підвищення рівня обізнаності по роботі з дітьми з девіантною поведінкою *«Ми хочемо щоб нас любили»*.

Тривалість тренінгу: 3 годин 40 хвилин.

Мета тренінгового заняття підвищити рівень поінформованості вчителів про можливі причини виникнення девіантної поведінки в дитини, особливості профілактичної роботи з дітьми даної категорії.

Завдання:

1. Розкрити поняття «девіантна поведінка».
2. Проаналізувати можливі причини виникнення «девіантної поведінки».
3. Проаналізувати найпоширеніші помилки педагогів при роботі з дітьми з девіантною поведінкою.
4. Ознайомити з інтерактивними методами та прийомами профілактичної роботи.

Оптимальна кількість учасників: 10-15 осіб.

Тривалість тренінгу: 7 годин 10 хвилин.

Обладнання: стільці по кількості учасників тренінгу, фліп-чарт, ноутбук, проектор, аркуші паперу формату А 1 – 4 шт., папір формату А 4 – 1 пачка, кольорові олівці, кольоровий папір, ножиці.

Розміщення учасників: учасники тренінгу розміщуються по колу на стільцях в просторій кімнаті.

Тренінг для педагогічних працівників

«Ми хочемо щоб нас любили»

(особливості роботи з дітьми з девіантною поведінкою)

Хід тренінгу

Кожна особистість - геніальна. Проте, якщо оцінювати рибу за її вмінням лазити по деревам то вона так і проживе все своє життя впевненою, що вона незграба.

Альберт Ейнштейн

Слово тренера (3 хв.).

Тренер робить анонс заняття.

Вправа «Візитівка» (15 хв.).

Мета: познайомити учасників заняття між собою.

Варіант 1. Вправа проводиться з педагогами, які знайомі між собою. Учасникам тренінгу пропонується зробити ескіз своєї візитівки та написати на ній девіз, який допомагає їм працювати з дітьми або займатися педагогічною діяльністю. Головна умова – не показувати свої візитівки іншим людям

Тренер збирає всі візитівки і, показуючи їх одна за одною, зачитує девізи та пропонує відгадати хто автор.

Після того, як всі візитівки будуть ідентифіковані власники прикріплюють їх собі на одяг.

Варіант 2. Учасники тренінгу не знайомі між собою.

Учасникам тренінгу пропонується зробити ескіз своєї візитівки та написати на ній девіз, який допомагає їм працювати з дітьми або займатися педагогічною діяльністю.

Учасники по колу демонструють свої нароби та зачитують девіз.

Вправа очікування «Квітуче дерево» (10 хв.).

Мета: визначення очікувань від тренінгового заняття та активізація пізнавального інтересу.

Учасникам пропонується написати на стікерах у формі квітки свої очікування від сьогоднішнього заняття. Потім кожен учасник прикріплює стікер на схематичне зображення «дерева» на плакаті.

Учасники заняття озвучують свої очікування по колу: «Я очікую від заняття...».

Мозковий штурм (5 хв.).

Запитання для учасників групи «Що таке девіантна поведінка?».

Всі відповіді учасників групи тренер фіксує на ватмані.

Слово тренера. Тренер, враховуючи відповіді учасників, робить висновок, що «девіантна поведінка» – це поведінка, яка відхиляється від вікової норми людини та суперечить сформованим правилам конкретного суспільства.

Проте, відхилення від норми можуть вважатися, як позитивними, так і негативними.

До прикладів позитивних відхилень від прийнятої норми можна віднести творчу, обдаровану людину, яка зуміла успішно адаптуватися в суспільстві. Однак, на сьогоднішньому тренінгу увага буде приділятися негативним формам прояву девіантної поведінки. Мова буде йти про дітей з так званою «важкою поведінкою».

Мозковий штурм (10 хв.).

Запитання для учасників групи:

- *Яка поведінка дитини вважається «важкою» для вчителя? Чому?*
- *Хто в школі найчастіше навішує на дітей ярлики «важкий учень», «хороший учень»?*
- *Як може проявлятися девіантна поведінка?*

Всі відповіді учасників групи тренер фіксує на ватмані.

До уваги тренера. Тренер зазначає, що всі перераховані прояви «важкої» поведінки можна класифікувати за її спрямуванням.

Слово тренера. За основу візьмемо класифікацію С.О. Белічевої.

Класифікація соціальних відхилень:

– *Корисної орієнтації:* правопорушення, проступки, пов'язані з прагненням отримати матеріальну, грошову, майнову користь (крадіжки, спекуляція, протекція, обман).

– *Агресивної орієнтації:* дії, спрямовані проти особистості (образа, хуліганство, побої, вбивства, зґвалтування).

– *Соціально-пасивного типу:* прагнення відійти від активного способу життя, ухилитись від громадських обов'язків, небажання вирішувати особисті та соціальні проблеми (ухиляння від роботи, навчання, бродяжництво, алкоголізм, наркоманія, токсикоманія, суїцид). (Вольнова Л.М. Профілактика девіантної поведінки. – К. – 2009.

Всі педагоги стикаються в своїй діяльності з дітьми, які демонструють девіантну поведінку. І перед кожним вчителем настає момент коли від стоїть перед вибором: прикласти зусилля, щоб «достукатися» до дитини, налагодити з нею контакт або прикласти зусилля, щоб позбавитися від такої дитини. Останнє зовсім не складно. Довести адміністрації навчального закладу, що дитина не осилує навчальну програму, дуже просто. Далі – направлення на комісію. Перед іншими фахівцями діти ще частіше плутаються в матеріалі й відповідають ще гірше ніж у школі. Дитину направляють до спеціалізованого навчального закладу і в класі залишаються знову тільки «хороші» діти.

Інтереси самої дитини залишаються її власною проблемою. Тому, перед тим, як починати розмову про перехід дитини до іншого навчального закладу, дайте собі відповідь на питання: так буде краще для дитини чи для вчителів та особисто вас.

Проте, ризиковано вибудовувати свою роботу через демонстрацію жалості до дитини. Оскільки жалість не принесе сил ні вам ні дитині. Слід пам'ятати, що ви не можете відкрутити час назад та змінити її долю на іншу. Дана стратегія може призвести вас до нервового виснаження.

Краще віднести до ситуації по-діловому, як до нового життєвого виклику та і професійна деградація у такому випадку вам не загрожує. Головне, починаючи працювати з дітьми з девіантною поведінкою, – це правильне налаштування та мотивація. Для цього пропонуємо виконати наступну вправу.

Вправа «Барикади» (5 хв.).

Мета: показати інший погляд на роботу з дітьми з девіантною поведінкою.

Тренер пропонує учасникам уявити наступну картину. «Ви – втомлений, заклопотаний вчитель. Навпроти вас стоїть – ваша Проблема – «незручний», «важкий учень». Між вами – барикада. Вам потрібно розпочинати боротьбу, нерівну та заздалегідь програшну».

Питання для обговорення:

- Як ви себе зараз почуваете?
- Чи є у вас сили та бажання працювати з дитиною?
- Як ви сприймаєте цю «важку» дитину?

Тренер пропонує учасникам продовжити вправу та уявити ще одну картину. «Ви. Поряд з вами – дитина. Попереду вас – барикада, а за нею – Проблема (труднощі пов'язані з дитиною). І ми разом (не лише ви, а й колеги, батьки, спеціальні організації) розпочинаєте боротьбу не з дитиною, а з Проблемою».

Питання для обговорення:

- Як ви себе зараз почуваете?
- Чи є у вас сили та бажання працювати з дитиною?
- Як ви сприймаєте цю «важку» дитину?

Слово тренера. Можливо дитина і не зразу стане вашим союзником. Проте, одразу стоятиме на одному боці барикад з вами, а це вже не так і мало.

Працюючи з дитиною варто пам'ятати, **проти чого, а не кого** ви можете боротися.

Стикаючись з дитиною з девіантною поведінкою закономірно виникає питання: «Чому він такий?».

Вправа «Андрійко та Богданко» (20 хв.).

Мета: показати можливі причини ворожого ставлення дітей до світу та свого оточення.

Для виконання вправи учасників об'єднують у 2 групи. Одна група буде виконувати роль хлопчика Андрійки, інша – Богданка.

Слово тренера. «Одного сонячного дня в пологовому будинку народилися 2 малюки, 2 хлопчики Андрійко та Богданко. Діти зраділи від того, що вони з'явилися на цей світ.

Батьки Андрійка з нетерпінням чекали на його появу, оскільки вже давно мріяли про дитину. Мати відразу ж взяла хлопчика на руки та почала ласкаво до нього промовляти.

Батьки Богдана теж були раді народженню синочка, хоча і не планували вагітність. Мати теж почала проявляти до дитини увагу та ласку.

Питання для обговорення:

- Як себе почуває Андрійко та Богданко?
- Що Богдан та Андрій можуть вже зараз знати про світ та про дорослих?

Протягом часу коли мами дітей знаходилися в лікарні батько Андрійка постійно відвідував їх, приділяв увагу сину та дружині. Батько Богдана в лікарні не з'являвся, оскільки святкував народження сина в компанії своїх друзів. Мати Богдана дуже переймалася з цього приводу бо чоловік був схильний до зловживання алкоголем. На фоні переживань у неї пропало молоко та погіршилося здоров'я, тому вона не годувала дитину та не могла (хотіла) її бачити. Дитину на деякий час відлучили від матері і за нею доглядали медичні сестри.

Питання для обговорення:

- Як себе почуває Андрійко та Богданко?
- Що Богдан та Андрій зараз знають про світ та дорослих?

Йшов час і мам разом із дітьми виписали із лікарні додому. Андрійка та його маму вдома зустрічали всі рідні та друзі радіючи їх поверненню та дарували подарунки для хлопчика.

Богданка та його матір теж зустрічав вдома батько в компанії спільних друзів, що згодом переросло в компанію де вже зловживали спиртними напоями та ніхто не приділяв уваги дитині, яку потрібно було годувати та перепелінати. На деякий час про хлопчика забули і на його плач ніхто не реагував.

Питання для обговорення:

- Як себе почуває Андрійко та Богданко?
- Що Богдан та Андрій зараз знають про світ та дорослих?

Час спливав. Діти підросли і вже почали ходити. Гуляючи на дитячому майданчику поруч з Андрійком весь час знаходилась його мати: вона допомагала гратися в пісочниці, катала на гойдалці, допомагала знайомитися з іншими дітьми. Коли траплялася халепа, мати брала сина на руки, притискала до себе, обіймала та заспокоювала.

Богданко теж проводив час на вулиці але в пісочниці грався один, мати сиділа на лавці та була зайнята розмовами із своїми товаришками не приділяючи уваги сину, навіть коли він починав плакати.

Питання для обговорення:

- Як себе почуває Андрійко та Богданко?
- Що Богдан та Андрій зараз знають про світ та дорослих?

З часом діти подорослішали й пішли до дитячого садка. Андрійко постійно приходив до садочка з новими іграшками та яскравому одязі. Товаришував із дітьми та нетерпляче очікуючи того моменту коли по нього придуть батьки та заберуть додому.

Мати Богданка теж зранку приводила сина до садочка. Одяг хлопчика був хоч і не новим але чистим. Богданко ходив з однією своєю іграшкою – м'яким ведмедиком, проте намагався забирати яскраві іграшки в інших дітей, кусаючи їх та роздаючи стусанів. Мати Богдана змушена була піти на роботу з

ненормованим графіком, тому хлопчик постійно залишався у садочку довше чим інші діти, часто його забирали додому подружки матері де він міг і заночувати. Батько поїхав на заробіток і вже близько року від нього не було новин.

Питання для обговорення:

- Як себе почуває Андрійко та Богданко?
- Що Богдан та Андрій зараз знають про світ та дорослих?

Хлопці підростали. Настав час йти їм до школи. Батьки Андрійка разом із бабусями та дідусями накупували йому шкільного приладдя, вибрали найгарнішу шкільну форму, модний рюкзак та з нетерпінням чекали свято 1 вересня.

Богданка мати теж збрала до школи купивши найнеобхідніше приладдя, шкільну форму «на виріст», за пенсію, яку отримувала дитина по втраті годувальника (батько дитини був признаний судом безвісті відсутнім). Однак жінка познайомилася з іншим чоловіком і вони почали проживати разом. Новий чоловік матері ніякого інтересу до дитини не проявляв і не піклувався про нього, поведився так нібито не помічає Богдана. Проте іноді в домі виникали сварки через дитину але мати майже завжди захищала Богдана.

Питання для обговорення:

- Як себе почуває Андрійко та Богданко?
- Що Богдан та Андрій зараз знають про світ та дорослих?

Ходячи до початкової школи Андрійка завжди завчасно приводили на уроки. Після школи батьки допомагали йому виконувати домашні завдання та відводили на гуртки за інтересами. Для того щоб дитина була під наглядом навіть під час уроків йому купили мобільний телефон.

Богданко в першому класі теж вчасно приводили до школи, однак після того як стосунки з новим чоловіком у матері погіршилися вона почала заглядати до чарки й зранку забувати вчасно приводити сина на навчання. Були випадки коли дитина декілька днів не відвідувала навчання перебуваючи вдома з матір'ю без поважних причин, у жінки нібито не було часу відвести дитину.

Почавши пропускати навчання дитина стала погано вчитися, дома уроки з нею ніхто не робив, а в школі за невиконане домашнє завдання сварили та ставили погані оцінки, за що вдома лаяли, ображали та били. Хлопець втратив інтерес до навчання, на уроках весь час крутився, заважаючи іншим дітям та вчителям, на перервах міг вчинити бійку через те, що інші діти його обзивали називаючи дурнем та роблячи зауваження до його зовнішнього вигляду. Крім того йому теж хотілося хоча б подивитися та потримати в руках мобільний телефон однокласника...

Питання для обговорення:

- Як себе почуває Андрійко та Богданко?
- Що Богдан та Андрій зараз знають про світ та дорослих?
- Чи буде у Богдана надалі бажання ходити до школи?
- Які емоції Богданко міг відчувати до Андрійка і чому?
- Які емоції відчувати ті учасники тренінгу, які були в ролі Богданка та Андрійка?
- В чому причина девіантної поведінки Богдана?

Дякую за участь у вправі, знімайте ролі. Ви тепер знову Ви, а не інші люди.

Руханка «Нестандартне привітання» (5 хв.).

Мета: зняття емоційної напруги, встановлення контакту між учасниками групи, формування позитивного настрою.

Учасники тренінгу об'єднуються в 4 підгрупи.

1 підгрупа закладає руки за голову, так щоб лікті були спрямовані в різні боки.

2 підгрупа кладе долоні на пояс, так щоб лікті були спрямовані в різні боки.

3 підгрупа кладе долоні на бедра, так щоб лікті були спрямовані в різні боки.

4 підгрупа схрещує руки перед собою, так щоб лікті були спрямовані в різні боки.

Учасникам потрібно протягом 3 хвилин привітатися з як можна більшою кількістю учасників інших підгруп, просто назвавши своє ім'я та доторкнувшись один до одного ліктями.

Через 3 хвилини учасники повинні привітати по команді тренера вже членів своєї підгрупи.

Вправа «Рідні та близькі» (2 хв.).

Мета: показати скриті резерви підтримки людини.

Тренер пропонує учасникам подумати до кого вони б могли звернутися в скрутну годину по допомогу.

До уваги тренера. Більшість учасників буде називати рідних людей або людей з найближчого свого оточення.

Завдання тренера показати, що в більшості людей є надійний «тил» - люди або кілька осіб на кого вони можуть покласти в складній ситуації. Найчастіше це рідні люди або люди з їх найближчого оточення.

Слово тренера. Крім того з названих вами людей у вас існує зв'язок поза часом і простором. Цей зв'язок непомітний, але дуже відчутний звідки ми й черпаємо сили на позитивне самосприйняття та довірливого ставлення до навколишнього світу.

Вірш В. Берестова:

Любили тебе без особых причин

За то, что ты дочь,

За то, что ты сын,

За то, что малыш,

За то, что растешь,

За то, что на маму и папу похож.

И эта любовь до конца твоих дней

Останется тайной опорой твоей.

А якщо у дитини не має «таємної опори»?

А якщо дитині не було звідки дізнатися, що вона – хороша, унікальна, любима? Зазвичай людина вважає себе хорошою. а свої вчинки правильними.

Лише зворотній зв'язок від оточення дає привід для сумніві та перегляду й корекції своєї поведінки, щоб знову стати - хорошим.

Дитину, яку з дитинства не хвалили за нові досягнення, успіхам якої не раділи, не пишалися не має сформованого позитивного «Я-образу». Тоді вона може вирости впевненою, що у неї все не так і для неї нормально поводитися не так як вимагає суспільство.

Інформаційне повідомлення «Зародження базової довіри до світу» (10 хв.).

Слово тренера. Довіра до інших людей та світу в людини формується від моменту її народження.

Якщо пригадати поведінку дитини з девіантною поведінкою то часто можна спостерігати вороже ставлення до людей, відсутність позитивного сприйняття світу та свого майбутнього. Чому вони так себе поведуть? Хто і коли їх навчив, що навколо самі вороги?

Довіра – це соціально-психологічний феномен. Тому що проявляється вона насамперед у стосунках між людьми.

Коли мова ведеться про формування довіри, то йдеться не тільки про формування здатності довіряти іншим людям, а ще й про здатність довіряти собі самому, тобто вірити у власні сили незалежно від зовнішніх ресурсів, підтримок, впливів тощо. Довіра також виступає каталізатором для розвитку близькості, інтимності. Якщо говорити про те, коли у нас закладається здатність до довіри, то, безумовно, йдеться про дуже раннє дитинство, зокрема про перший рік життя, під час якого за Еріком Еріксоном формується так звана базова довіра. Ступінь базової довіри/недовіри визначає те, як ми протягом нашого життя будемо сприймати людей та світ. Чи ми будемо його сприймати як дружній до нас, чи ворожий. Безумовно, базова довіра формується у взаємодії, насамперед у взаємодії дитини з мамою, або особою, яка маму заміняє. Мама для дитини виявляється втіленням безпеки, комфорту, спокою, захищеності, і, як наслідок, – ніжності, тепла і турботи. Залежно від того, чи дитина отримує це дитина в достатній кількості чи задовольняє це її потреби,

вона робить висновок, можливо, неусвідомлений на той момент, але дуже стійкий (його вона пронесе через все життя) про те, чи можна довіряти цьому світові. Якщо ж мама «зникає» й не повертається, не задовольняє потреби дитини, не стає втіленням безпечності, то відповідно, висновок буде негативний: світ ворожий, світові не можна довіряти. І ми в дорослому віці маємо людину, яка буде виглядати не просто нещасною, вона буде в деяких ситуаціях виглядати навіть смішно. Це як боксер, який стоїть у боксерській стійці, коли на нього ніхто не нападає і він взагалі не на рингу. Боксерська стійка доречна, коли ти на рингу, і коли в тебе є суперник, а коли ти на галявинці між квіточками стоїш у боксерській стійці, і ти нікому не потрібен, і ніхто не збирається на тебе нападати, то ти не просто нещасний, а виглядаєш смішно. Якщо ж навпаки мама задовольняє всі потреби дитини, зокрема і насамперед емоційні потреби, то на виході отримуємо висновок про те, що світ дружній, світ безпечний, йому можна довіряти. У дорослому віці така людина в будь-якому контакті, в будь-яких стосунках починає з довіри. Це не означає, що вона буде довіряти всім, про когось вона зробить висновок, керуючись досвідом, що довіряти не можна. Але стартова позиція – я цьому світові довіряю. Відповідно така людина матиме набагато менше проблем у соціальних контактах, у встановленні близьких, довірливих стосунків, а крім всього іншого вона буде вміти довіряти собі. Тобто буде знати, що вона може отримати необхідну їй підтримку, але вона буде знати і те, що вона сама спроможна дати собі раду. Можна заперечити, що якщо задовольняти усі потреби дитини на першу вимогу, то ми отримаємо такого собі домашнього тирана. Тоді дитині взагалі немає ніякої потреби повідомляти світові про свої бажання. Тут дуже важливо знайти золоту середину між двома крайностями.

До уваги тренера. Доречно звернутися до висновків, які були зроблені після виконання вправи «Андрійко та Богданко».

Мозковий штурм (10 хв.).

Запитання для учасників групи *«Які фактори впливають на формування девіантної поведінки?»*

Всі відповіді учасників групи тренер фіксує на ватмані та обговорюючи їх об'єднує в 4 групи відповідно до факторів формування девіантної поведінки:

1. Сімейне виховання.
2. Віковий розвиток дитини (фізіологічні та психологічні новоутворення).
3. Соціальне оточення (однолітки, неадекватність педагогічного впливу).
4. Вроджені або набуті психо-фізіологічні відхилення (гіпер-кінетичний синдром – дисбаланс системи збудження та гальмування).

Інформаційне повідомлення «Вплив сімейного виховання на розвиток дитини» (10 хв.).

Якщо в родині про дитину піклувалися фрагментарно, «час від часу», аби тільки не кричала, то дитина надалі буде ставитися до себе таким же чином (до здоров'я, розвитку, майбутнього). Дитина не буде вміти піклуватися про себе. Це може проявлятися по-різному, від нерозуміння потреби в дотриманні особистої гігієни, отримання освіти, до готовності підкорятися авторитетній особистості та приналежності до злочинного угруповання.

Часто девіантна поведінка проявляється в дітей, батьки яких самостійно не справляються з життєвими ситуаціями та починають зловживати алкоголем, наркотичними речовинами. Усі сили дитини йдуть на те, щоб вгадати вчинки батьків: чого можна очікувати наступної миті – стусана, ласки, сліз? Що мені робити: сховатися, допомогти? Дитині стає не до дитячих ігор, розвитку, відвідування навчального закладу. Тут вже хоча б вижити.

Відповідно в дітей виникають свої реакції та вміння справлятися з життям: хитрість, вміння маніпулювати, відстороненість від проблем – «ступор», гіпервідповідальність за батьків. Однак, якою б відповідальною не була б дитина перебираючи на себе функцію дорослих – піклування про батьків, братів, сестер, вона залишається дитиною. Шматок дитинства, якого їй було позбавлено вдома вона буде підсвідомо компенсувати в іншому місці – школі (хуліганство та баловство).

Як наслідок неповноцінного сімейного виховання в дитини виникає занижена самооцінка, рівень домагань від життя, низький рівень прив'язаності до людей. Це відображається на навчанні. Наприклад, щоб щось вивчити треба спочатку себе вмовити це зробити, а дитина не навчена самодисципліні та ще й не має мотивації до навчання. Тому така дитина не бачить перспектив у навчанні. Отже, розпочинати їх навчання варто спираючись на позитивні, сильні сторони дитини рухаючись у напрямку поступового розвитку інших необхідних їй якостей. А якщо і сварити дитину то показувати альтернативу: так робити – неправильно, а так – правильно. Варто надавати дитині шаблони, як доречно поводитись в різних життєвих ситуаціях.

Слово тренера. Дорослому треба знати можливі причини девіантної поведінки дитини навіть для того щоб не стати на позицію її обвинувача. Для того щоб зрозуміти вчинки дитини необхідно з'ясувати для чого дитина демонструє подібну модель поведінки. Для цього треба навчитися розуміти яке інформаційне повідомлення може нести дана поведінка дитини.

Мозковий штурм (10 хв.).

Запитання до учасників групи *«Які мотиви приховує дитина за своєю девіантною поведінкою».*

Відповіді учасників групи тренер фіксує на ватмані та об'єднує в 4 групи, відповідно до поглядів педагога Рудольфа Дрейкурса:

1. Привертання уваги до своєї особи.
2. Боротьба за владу, місце в соціумі.
3. Помста за минулі образи (дитина може переносити образу з одного дорослого-кривдника на інших дорослих людей).
4. Бажання уникнути невдачі або покарання.

Головне завдання педагога – це з'ясувати мотиви девіантної поведінки дитини та чого вона прагне досягти своєю поведінкою.

Інформаційне повідомлення *«Виявлення причин та мотивів девіантної поведінки» (5 хв.).*

Як частіше за все характеризують дитину з девіантною поведінкою? «Петро зовсім нестерпна дитина». Однак, така відповідь говорить про вас і ваш стан, а не про поведінку Петра. По-друге, відповідь не несе корисної інформації.

Працюючи з дітьми з девіантною поведінкою слід задавати собі питання «Що робить Петро? В яких ситуаціях він так себе поводить? Можливо, він себе погано поводить лише в певні моменти (на деяких уроках, в присутності певних дорослих або дітей)? Як він реагує на спроби вплинути на його поведінку?».

Для цього необхідно певний час спостерігати за дитиною під час уроків, на перерві, та по можливості, у вільний від занять час.

Також треба систематично аналізувати й особисті почуття. Відомо, що спілкуючись, люди відчувають почуття один одного й навіть можуть переймати почуття співрозмовника або в них може виникнути схоже почуття. Наприклад, коли на вас хтось нападає то ви відчуваєте злість та страх, бажання протистояти та захиститися. Якщо при спілкуванні з дитиною у вас раптово виникає почуття образи, то дитина може підсвідомо прагнути помститися, і, скоріш за все, не вам, а іншій людині. Якщо основне почуття в спілкуванні з дитиною – безвихідь, відчай то можливо ви перейняли почуття дитини, яка переживає стрес. Якщо під час спілкування ви відчуваєте гнів, роздратування або виникає бажання самому вибігти з класу гучно хлопнути дверима, то скоріш за все мета дитини – кинути вам виклик, показати хто тут головний.

Часто працюючи з дітьми педагога одолевають сумніви «Чи все правильно я роблю, а якщо я помилюся в інтерпретації?». Проте нічого страшного не буде, оскільки ви відразу помітите помилку спостерігаючи за реакцією дитини. Є лише один шлях не досягти взаєморозуміння – нічого не робити, а звинувачувати дитину, навішуючи на неї ярлики.

Вправа «Чим ми схожі» (10 хв.).

Мета: допомогти всім присутнім виявити спільні риси, що поєднують їх з іншими людьми.

Учасники групи стають у коло. Тренер кидає м'яку кулю (м'яч) одному із присутніх, спираючись на щось спільне із собою. Наприклад: «Наталю, ми з тобою схожі тим, що обидві живемо в Україні (або однакового зросту, маємо веселу вдачу...)». Ця людина ловить м'яч та перекидає його іншому, називаючи чим вони схожі. Гра продовжується до тих пір, поки всі члени групи не отримають м'яч.

Питання для обговорення:

- Чи важко було знаходити спільне між собою та іншою людиною?
- На що спрямована ця вправа?
- Що нового ви дізналися виконуючи вправу?

Слово тренера. Між людьми більше спільного, ніж відмінного. Пам'ятаймо: ми всі люди, всі мріємо бути щасливими, всі вчимося (або вчилися) в школі, проживаємо в Україні, на планеті Земля, в цій частині Всесвіту... І всі ми певною мірою залежимо один від одного, взаємодіємо між собою.

Інформаційне повідомлення «Найпоширеніші помилки педагогічних працівників по роботі з дітьми з девіантною поведінкою» (10 хв.).

1. **Навішування ярликів.** Через те, що у дітей не повністю сформоване критичність та самостійність мислення вони буквально сприймають зауваження вчителя. Тому, якщо вчитель говорить, що дитина неуважна, лінива, не вміє себе чемно поводити й взагалі ні до чого не здатна, то дитина вірить. Дитина робить свої висновки, наприклад, якщо не вдається легко розв'язати задачу, вивчити вірш то можна і не прикладати більших зусиль, все одно нічого не вийде – «Я ж бездар». А для того щоб ніхто про це не дізнався краще я буду ледарем, забудькуватим, нахабою, все одно краще чим бути бездарам. Таким чином у дитини відбувається закріплення девіантної поведінки.

Коли вчитель у запалі говорить учню: «Ти взагалі не вмієш себе чемно поводити!», єдиний результат – вчитель «з кинув пар», отримав емоційну розрядку. У дитини ж це може викликає лише негативні емоції і як наслідок погіршення поведінки. Головний механізм – вороже ставлення і неприязнь дорослих підвищують рівень тривожності дитини і вона починає ще сильніше хапатися за захисну поведінку, в результаті вона частіше буде використовувати «негативні» технології.

Дитина ж навпаки потребує щоб дорослі не критикували її поведінку, а пояснювали, яка поведінка вважається сприйнятливою, а яка ні. Необхідно з дитиною говорити конкретно, що в її поведінці не подобається, і чому. Замість фрази «Дмитре, припини бешкетувати» доречніше сказати: «Дмитре, будь ласка припини шуршати зошитом, мене це відволікає від розповіді». Оскільки, ніяка дитини не погодиться, що вона бешкетує, а з тим, що він шурчить зошитом сперечатися важче, крім того, якщо про це ввічливо просять. Слід пам'ятати, що частіше коли пропонують варіант співробітництва то у відповідь й отримують співпрацю, а на конфронтацію отримують конфронтацію.

Важливо пам'ятати про ефект «Дзеркала». Тобто часто вчитель не свідомо трансліює через міміку та жести зневажливе ставлення до учнів, які погано вчаться або поведуться й у відповідь отримують також ворожу, агресивну поведінку.

Вправа «Дзеркало» (5 хв.).

Мета: показати прийоми впевненої та невпевненої (пасивно-агресивної) поведінки при спілкуванні.

Тренер об'єднує учасників групи в пари та дає завдання: протягом 30 секунд парам необхідно спілкуватися, причому один співрозмовник буде демонструвати невпевнену (пасивно-агресивну) поведінку. За командою тренера партнери міняються ролями.

Питання для обговорення:

- Чи сподобалося вам спілкуватися з людиною яка демонструвала вам пасивно-агресивну поведінку?

- Які емоції у вас виникали?

- Що вам хотілось зробити у відповідь?

- Чи був можливий конструктивний діалог з таким співрозмовником?

Працюючи з учнями кожен вчитель сам для себе вирішує, який стиль спілкування йому вибрати.

2. Не допомагати «поганому», «слабкому учню».

Існує загальне уявлення, що діти діляться на «обдарованих», «нормальних», «з обмеженими можливостями». Однак природа здібностей така, що вони заміняють одна одну. Це проявляється в тому, що дитина обов'язково буде до чогось здібна або в чомусь талановита. Наприклад, одна дитина може миттєво розв'язувати геометричні завдання, а інша грамотно писати, відчувати музику. Трапляється так, що дитина грамотно пише але не може викладати думки на папері. Інша дитина не володіє каліграфією та пише з помилками, однак, гарно володіє комп'ютерними технологіями... Варіантів безліч. І завдання дорослих допомогти дитині знайти та розвивати свої вроджені здібності направляючи їх у позитивне русло.

Дитину необхідно навчити максимально використовувати ті якості які в них вже є, показати, як з ними жити щоб вони не заважали, а допомагали їй.

Слід пам'ятати, що важливий внесок у розвиток дитини вносять слова підтримки дорослих.

Притча «Скільки важать слова» (5 хв.).

Одного разу маленька синичка, сидячи на засніженій гілці дерева, запитала в дикого голуба:

— Скажи, скільки важить одна сніжинка?

— Не більше, ніж нічого, — відповів він їй.

— Тоді я хочу розповісти тобі дуже цікаву історію, — мовила далі синичка. — Одного разу я сиділа на ялиновій гілці, аж раптом почав падати густий сніг. Це ще не була снігова буря, і легкі сніжинки спокійно лягали на дерева. Я нарахувала 7435679 сніжинок, які опустилися на гілку. І коли остання

сніжинка, яка, як ти сказав, «важить не більше, ніж нічого», впала на неї — гілка зламалася.

У мене до вас запитання. То скільки важать ваші слова?

Слово тренера. Природа наділила людину здатністю фантазувати та мріяти. Дитячий вік це взагалі пора мрій та фантазій. Саме в цьому віці діти починають прагнути чогось досягти і підтримка дитини на даному етапі стає актуально як ніколи. Тому сказана дорослими фраза може мати грандіозні для життя дитини наслідки.

3. Оцінка знань з предмету для вчителя на першому місці.

Тренер пропонує учасникам групи пригадати будь-кого із своїх учнів та відповісти на питання «Що ви можете про нього сказати?».

Більшість вчителів скаже як він вчиться та поводить в школі. Проте, у характеристиці не буде йти мова про його хобі та уподобання, його сильні та слабкі сторони характеру. Нажаль, у гонці за оцінкою, вчителі перестають помічати багатогранність дитини.

Тренер пропонує учасникам групи дати відповідь на запитання «Хто перший зголоситься допомогти прибрати клас або шкільну територію, організувати свято. Це буде відмінник чи дитина, яка не дуже встигає з навчальних предметів?».

Працюючи з дітьми важливо не забувати про систему людських цінностей: вміти дружити, поважати інших людей, бути відповідальним, надійним, мати цікавість до життя та радіти йому.

З точки зору стандартних показників успіху, ще не відомо, хто досягне успіху через роки – той, хто міг організувати свято або прибирання (талановитий менеджер) або той, хто заробив невроз, баючись отримати не найвищу оцінку в школі та так і не навчившись товаришувати.

Проте, у житті не все зводиться до гарних оцінок. Коли діти відчувають, що їх цінують не за оцінки, а за власні якості то вони й прагнуть більшого, навіть якщо і здібності до навчання посередні.

Притча «Розв'яжіть вузлики» (10 хв.).

Одного разу Вчитель прийшов до своїх учнів з носовою хусткою. Якийсь цар подарував її йому. Зазвичай він не брав таких речей, і тепер всі учні дивилися й думали, чому це він несе хустку в руці, нібито промовляючи до кожного: «Дивись, уважно дивись!»

Всі дивилися на хустку, але ніхто нічого не бачив, окрім гарної шовкової носової хустки. Потім Вчитель почав зав'язувати на ній вузли. Зав'язавши п'ять вузлів, запитав:

- Це той же самий носовичок, який я приніс з собою, або інший?

Учень сказав:

- Той же самий.

- Подумай ще раз. У тієї хустки не було вузлів, а на цій а ж п'ять. Як же вона може бути тією ж хустинкою?

Тут Учень зрозумів сенс і сказав:

- Я все зрозумів. Хоча це той же самий носовичок, але тепер він у вузлах, подібно страждає й людина.

- Цілком правильно! Я - носовичок без вузлів! Ти - носовичок з п'ятьма вузлами. Ці вузли - агресивність, жадібність, брехливість, неусвідомленість і егоїзм.

Потім Вчитель запитав:

- Я спробую розв'язати ці вузли. Подивіться, це допоможе мені розв'язати їх?

Він потягнув за обидва кінці носової хустки, і вузли зробилися ще меншими і тугішими.

Хтось вигукнув:

- Що ж ви робите? Так вузли ніколи не розв'яжуться. Адже шовк такий тонкий, а ви так сильно тягнете! Вузли стали маленькими, і тепер їх майже неможливо розв'язати!

- О, ви можете так ясно зрозуміти все відносно цієї носової хустки. Чому ж ви не можете зрозуміти самих себе? Хіба ви не в такій же ситуації? Ви

тягнете свої вузли, тому вони продовжують ставати все менше і менше, все тугіше і тугіше.

Потім Вчитель запитав:

- Хто скаже, як розв'язати вузли?

Один учень встав і запропонував:

- Спочатку потрібно підійти ближче і подивитися, як були зав'язані вузли.

Він глянув на носовичок, і промовив:

- Вузли були зроблені таким чином, що якщо ми послабимо їх і дозволимо їм стати більш вільними, вони розв'яжуться; це не важко. Це прості вузли.

Учень взяв хустку і обережно розв'язав вузли один за іншим.

Питання для обговорення:

— Чого вчить нас дана притча у роботі з учнями?

Слово тренера. Працюючи з дітьми вчителю необхідно розуміти, які вузлики є у нього самого. Треба пам'ятати, що кожна дитина особлива, зі своїм специфічним способом мислення і звичками. Частіше за все доросла людина терпляче і з розумінням ставиться до тих проблем або звичок, які притаманні їй. Ми ж живемо з ними, і нічого. А проблеми, які нам не притаманні дуже нас дратують: ну, як можна не розуміти елементарного або не вміти? Наприклад, людину зібрану, пунктуальну, акуратну буде зводити з розуму дитина, яка все губить, плутає і спізнюється. А те, що у дитини яскрава уява, самостійне, вільне мислення не виправдовує її. Людину творчу, навпаки, будуть дратувати діти, які працюють за шаблоном і при виконання творчих завдань не можуть підключити уяву та творче мислення. Ми всі лише люди – це нормально! Професіоналізм розпочинається з уміння стримувати свою нетерплячість і знайти підхід до кожної дитини.

Вправа «Дешифратор» (20 хв.).

Мета: проаналізувати почуття дитини, її поведінку та з'ясувати чого дитина хоче досягти демонструючи дану модель поведінки.

Тренер об'єднує учасників групи у підгрупи з 5-6 осіб. Кожна група отримує однакове завдання.

Завдання: проаналізувати почуття дитини, як вони можуть відобразитися на її поведінці та спрогнозувати чого дитина хоче досягти демонструючи дану модель поведінки.

Почуття дитини	Поведінка, яку може демонструвати дитина у відповідь на ті почуття яка переживає	Потреба, яку хоче задовольнити дитина демонструючи дану модель поведінки

Якщо в підгрупах виникають труднощі з описом почуттів то тренер може запропонувати їх перелік або пригадати випадок із педагогічної практики по роботі з дитиною з девіантною поведінкою.

Перелік почуттів: образа, страх, ненависть, провина, гнів, заздрість, кохання, бажання помститися, самотність, безвихідь...

Поведінка, яку може демонструвати дитина у відповідь на ті почуття які вона переживає: агресія (фізична, вербальна, аутоагресив), замкнутість, відсторонення, суїцид альні спроби, крадіжки, втечі, бійки, порушення з прийомом їжі, порушення сну, енурез, апатія, депресія...

Потреба, яку хоче задовольнити дитина демонструючи дану модель поведінки: базові потреби (увага, любов, підтримка, піклування, захист, безпека); стабільність, самореалізація, бути признаною, присутність постійної дорослої людини, роз'яснення ситуації...

Напрацювання підгруп демонструються в загальній групі де й відбувається обговорення, за потребою, вносяться корективи та доповнення.

Вправа «Рецепт» ефективної співпраці з дитиною» (20 хв.).

Мета: узагальнити отриману інформацію від тренінгу та виробити практичні поради по роботі з дітьми з девіантною поведінкою.

Крок 1. Тренер пропонує учасникам протягом 5 хвилин написати 5 своїх правил або рекомендацій по роботі з дітьми з девіантною поведінкою.

Крок 2. Тренер об'єднує учасників у 3 підгрупи по 7-8 осіб та пропонує спробувати написати узагальнені рекомендації по роботі з дітьми з девіантною поведінкою.

Результати напрацювань презентуються на загал групи.

Притча «Насіння» (5 хв.).

Одного разу жінці наснився сон, що вона потрапила до магазину, де продавалися чарівні товари.

-Добрий день. Який чудовий магазин! – вигукнула вона з радістю.

-І вам доброго дня. – відповів продавець.

-А що у вас можна купити? – запитала жінка.

-У мене можна купити все. – прозвучала відповідь.

-У такому випадку дайте мені, будь-ласка, здоров'я, щастя, любові, успіхів і багато грошей.

Чоловік доброзичливо посміхнувся і пішов у комірчину по товар. Через деякий час він повернувся з маленькою паперовою коробочкою.

- І це все?! – вигукнула здивована і розчарована жінка.

- Так, це все. – відповів продавець. І додав:

- Хіба ви не знали, що в моєму магазині продається тільки насіння?

Слово тренера. Готових «рецептів» по роботі з дитиною не існує, оскільки не існує як двох однакових дітей та життєвих ситуацій, так і однакових вчителів чи просто дорослих людей які працюють з дітьми. Кожен вчитель повинен виробити свій власний «рецепт» ефективної співпраці з дитиною керуючись певними правилами по роботі з ними.

Доволі часто дорослим з першої спроби не вдається встановити контакт з дитиною, налагодити ефективну співпрацю або ж досягти поставленої мети, позитивно вирішити конфліктну ситуацію.

Притча «Що робити, якщо впав?» (5 хв.).

Учень запитав свого наставника:

- Учителю, що ти скажеш мені, коли дізнаєшся, що я впав?

- Уставай!

- А якби я впав іще раз, то що б ти сказав мені тоді?

- Те ж саме!

- Цікаво, скільки ще ти говоритимеш мені: «Уставай»? Адже це може тривати дуже довго. Невже ти щоразу віритимеш у мене, прощатимеш й підбадьорюватимеш: «Піднімайся!»?

- Падай і піднімайся, допоки живий! Ти рухаєшся в тому режимі, який доступний тобі цієї миті твого життя. Учися бути витривалим. І запам'ятай, що ті, хто впав і не піднявся, уже мертві. А ти Живий! Уставай!

Слово тренера. Життя – це рух. Невдача – те ж результат. Свідчення того, що дана технологія не спрацювала й необхідно застосувати іншу. Це час для переосмислення отриманого досвіду та пошуку іншого підходу.

Вправа очікування «Квітуче дерево» (10 хв.).

Мета: визначити чи справдилися очікувань від тренінгового заняття.

Учасникам пропонується по колу проговорити чи виправдалися ті їх очікування від тренінгу, які вони написати на стікерах у формі квітки на початку заняття.

Література

Козлов Н.Н. Лучшие психологические игры и упражнения / Н.Н. Козлов. [Переиздание] — Екатеринбург: Издательство АРТ ЛТД, 1997 — 144 с.

Вольнова Л. М. Профілактика девіантної поведінки підлітків : навч.-метод. посібник до спецкурсу соц.-пед. циклу «Профілактика девіантної поведінки підлітків» для студентів спеціальності «Соціальна педагогіка» / Л. М. Вольнова. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – 224 с.

Літковська О.В. 100 притч для тих, хто вчить, і тих, хто вчиться / Олена Літковська. – К.: Шк. світ, 2012. – 224 с.

Петрановская Л. В класс пришел приемный ребенок / Л. Петрановская [2-е изд.]. – Москва: Студио-Диалог., 2009. – 172 с.